

Міністерство науки і освіти України
Вінницький державний педагогічний університет
ім. Михайла Коцюбинського
Кришорівський державний педагогічний університет
Уманський державний педагогічний університет
Воронезький державний університет
Українське географічне товариство

АНТРОПОГЕННЕ
ЛАНДШАФТОЗНАВСТВО:
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Вінниця 2013

УДК 911.3

ББК 26.821

Антропогенне ландшафтознавство: перспективи розвитку. Збірник наукових праць [за редакцією Г. І. Денисика]. – Вінниця : ТОВ "Вінницька міська друкарня", 2013. – 144 с.

За результатами роботи Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 95-річчю від дня народження засновника антропогенного ландшафтознавства Ф. М. Мількова, у збірнику проаналізовано сучасний стан та розглянуто перспективні напрями розвитку антропогенного ландшафтознавства в Україні та, частково, окремих зарубіжних країнах, показано значення антропогенного ландшафтознавства для подальшого розвитку географії загалом.

The results of the International scientific-practical conference dedicated to 95th anniversary of the founder of anthropogenic landscape F.M. Milkova, in the collection and analysis of the current state is considered promising areas of anthropogenic landscape in Ukraine and, in part, some foreign countries, shows the value of human landscape for further development of geography in general.

Тексти доповідей друкуються в авторській редакції

Ухвалено до друку Вінницьким відділом Українського географічного товариства, протокол № 10 від 28 серпня 2013 року

Рецензенти:

Шищенко П. Г., доктор географічних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Петлін В. М., доктор географічних наук, професор, Львівський національний університет імені Івана Франка

Укладач: *к.г.н., доцент Воловик В.М.*

ISBN 978-966-2696-73-8

<i>Паранько І.С., Ярков С.В.</i>	Екологічне середовище як визначальний чинник формування антропогенних ландшафтів	97
<i>Придєткєвич С.С.</i>	Поняттєво-термінологічна система дослідження зооценозів в антропогенних ландшафтах	100
<i>Приходько В.Ю.</i>	Комплексна оцінка якості міського середовища	103
<i>Рябоконь О.В.</i>	З історії дослідження натурально-антропогенних ландшафтів	106
<i>Ситник О.І., Грохмасько Т.Г.</i>	Несприятливі метеорологічні явища на території Черкаської області на початку ХХІ століття	108
<i>Степанко В.І., Ширякова В.А., Пилосаєв В.А., Честнов В.М., Фролова Н.П., Озерова Н.А., Собоєвєва А.В.</i>	Ландшафтно-екологіческая составляющая экспедиций по изучению исторических водных путей	112
<i>Сухий П.О., Березняк І.С.</i>	Проблемні аспекти прогнозування розвитку антропогенізації басейнових систем	115
<i>Хасиняній І.С.</i>	Роль парадинамічних зв'язків у функціонуванні водосховищ річки Південний Буг	119
<i>Хомчак Т.Ю.</i>	Описи містечок Поділля ХІХ століття (на прикладі Кам'янця-Подільського)	121
<i>Друшчак М.А.</i>	Антропогенные ландшафты и их экология	123
Цибулюк В.А.	Антропогенні ландшафтні осередки	126
Цибулюк І.В.	Використання тафальних ландшафтів України в туристичній індустрії	130
Цибулюк О.П.	Антропогенізація дюн Подільських полісь	134
Цибулюк Л.В.	Структура та ієрархія антропогенних парагенетичних ландшафтних систем	136

натурально-антропогенні ландшафти розглянуті суттєвіше, виокремлюється монографія “Антропогенні ландшафти Правобережної України” та навчальний посібник “Природнича географія Поділля” опубліковані Г.І. Денисюком у 1998 році [2, 3]. У монографії детальніше розглянута суть термінів природно-антропогенний і натурально-антропогенний ландшафт показано місце натурально-антропогенних ландшафтів у структурі окремих класів антропогенних ландшафтів, зокрема сільськогосподарських, водних антропогенних, рекреаційних тощо, частково розглянуто шлях раціонального використання та оптимізації натурально-антропогенних ландшафтів Правобережної України.

Список використаних джерел

1. Денисюк Г.І. Антропогенні ландшафти Правобережної України / Г.І. Денисюк. – Вінниця: Арбат, 1998. -292с.
2. Денисюк Г.І. Природнича географія Поділля / Г.І. Денисюк – Вінниця: ПП “Видавництво “Тезис”, 2001. - 284с.
3. Денисюк Г.І. Антропогенне ландшафтознавство / Г.І. Денисюк - Вінниця: ПП “ТД “Едельвейс і К”, 2012.- 335 с.
4. Мильков Ф.Н. Физическая география : учение о ландшафте и геграфическая зональность / Ф.Н. Мильков. - Воронеж: Издательство ВГУ, 1986. - 328 с.
5. Мильков Ф.Н. Словарь – справочник по физической географии. Издательство 2-е.: / Ф.Н. Мильков. – Москва, Мысль. 1970. – 344 с.
6. Мильков Ф.Н. Естественно – антропогенные ландшафты как особая категории природных комплексов / Ф.Н. Мильков // Антропогенные ландшафты: структура, методы и прикладные аспекты изучения. - Воронеж : Изд-во ВГУ, 1988. – С. 4-13
7. Мильков Ф.Н. Человек и ландшафты // Ф.Н. Мильков. – Москва: Мысль, 1973. – 222 с.

УДК (504.38+632.11)(477.46)(075.8)

Ситник О.І., Трохименко Т.Г.

*Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини*

НЕСПРИЯТЛИВІ МЕТЕОРОЛОГІЧНІ ЯВИЩА НА ТЕРИТОРІЇ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Несприятливі і стихійні метеорологічні явища завдають значних збитків різним галузям господарства. Саме тому вони перебувають у центрі уваги учених-кліматологів, а їх вивчення є головним завданням

кліматологічних досліджень. Відповідно, зазнали змін на початку XXI століття погодні умови на території Черкаської області. Зокрема, підвищилася середньорічна температура повітря, відбулося зміщення сезонів, збільшилась кількість та інтенсивність стихійних гідрометеорологічних явищ тощо [2].

Варто зазначити, що прояв несприятливих погодних явищ змінюється в часі та просторі, саме тому ці процеси проаналізовано за окремі періоди (декади, місяці, сезони) року, в яких кількість несприятливих погодних умов була не тільки значною, а й завдавала збитків господарству регіону. Метеорологічні особливості цих процесів з 2000 по 2012 рр. є такими.

Листопад 2000 р. за температурним режимом відзначався контрастами. В західних районах області фіксувались складні погодні умови: мокрий сніг, льодяний дощ, мряка, ожеледь за температури $-2...-4^{\circ}\text{C}$ та ожеледиця на дорогах. За показниками метеостанції Умань діаметр ожеледі становив 22 мм. Ці несприятливі метеорологічні явища завдали значних збитків господарству області та призвели до обриву ліній електронпередач, зупинки транспорту, аварій на дорогах, пошкодження сільськогосподарських культур тощо. Найбільш постраждали Маньківський, Христинівський, Монастирищенський, Уманський райони (зокрема м. Умань), які визнані державою як території стихійного лиха [1].

Досить своєрідною виявилась весна 2002 р.: аномально-ранньою, м'яжкою, з підвищеним температурним фоном та нерівномірним розподілом опадів. Весна розпочалася 22 січня з переходом середньодобової температури через 0°C , що майже на 2 місяці раніше середніх багаторічних показників, а закінчилася 7 травня з переходом середньодобової температури повітря через $+15^{\circ}\text{C}$. Тривалість весни становила 107 днів за кліматичної норми 61.

Найбільш несприятливими для господарства Черкаської області виявились 2003 р. який характеризувався:

- тривалою весняно-літньою посухою (з високою температурою повітря відсутністю ефективних опадів, низькою відносною вологістю повітря), яка завдала значних збитків сільському та лісовому господарству (внаслідок пожеж);
- дефіцитом опадів у першій половині осені 2003 р. (у вересні випало 10-16 мм опадів, що становить 20-70 % норми) та дощового погоди влітня (упродовж 11-14 днів кількість опадів становила 81-124 мм, тобто 3-4 місячних норми).

Своєрідні метеорологічні умови спостерігались у липні 2004 р. з температурним режимом перша друга декади прохолодні, третя – жарка з нерівномірним розподілом опадів. Найбільш складні

метеорологічні умови, зумовлені переміщенням атмосферних фронтів з північного-заходу, фіксувались 10...12 липня на всій території області (сильні зливи з градом, шквалами) та циклону з півдня – 14...16 липня, які зумовили сильні грозові дощі з поривами вітру до 20 м/с.

У 2005 р. найбільш несприятливим погодним явищем була посуха, яка тривала з 20 серпня до 10 жовтня та завдала найбільших збитків сільському господарству Черкащини. Варто зазначити, що осінь 2005 р. загалом виявилась найсухішою та найтеплішою за весь період спостережень внаслідок впливу Азорського антициклону [1].

Літо 2006 р. загалом видалось помірно теплим з достатньою кількістю опадів, нестійкою погодою, частою зміною «хвиль» тепла і холоду, великою кількістю несприятливих погодних явищ (зливи, град, шквали, смерч).

Червень 2006 р. був прохолодним у перших двох декадах, яка компенсувалася сухою погодою у третій і за температурним фоном в межах кліматичної норми з надмірною кількістю опадів. За період 11...15 та 19...21 червня атмосферні фронти північно-західних і південно-західних циклонів зумовлювали грозові дощі, місцями сильні. Аналіз погодних умов місяця дає змогу зробити висновок, що такий дощовий червень (102...147 мм опадів) на території Черкаської області спостерігається 1 раз на 4 роки, зокрема в 1995, 1997, 2001, 2002 рр [2].

2007 р. характеризувався підвищеним температурним фоном, недостатньою кількістю опадів та тривалою посухою, яка розпочалася в травні і закінчилася наприкінці літа. Своєрідним виявився холодний та теплий періоди року. Так, взимку спостерігались відлиги тривалістю 56 днів та максимальною температурою +11...+12°C, за відсутності стійкого снігового покриву. Сума від'ємних температур за зимовий період була в 3 рази меншою від кліматичної норми. Січень був найтеплішим за останні 50 років з найвищим відхиленням температури повітря від норми (+8°C) та нехарактерним для зими позитивним температурним фоном до 26 січня. Це негативно вплинуло на умови перезимівлі сільськогосподарських культур (призвело до відновлення життєвих процесів рослин та зниження зимостійкості) [1].

У 2008 р. найбільша кількість несприятливих погодних умов зафіксована у червні, який виявився помірно теплим з дефіцитом опадів. Його погоду зумовлювало чергування антициклонів з півночі та атмосферних фронтів із заходу і півдня. Тому погода була нестійкою – нетривалі жаркі періоди чергувались з прохолодними, у другій декаді спостерігались щоденні періодичні дощі, місцями сильні, які супроводжувалися градом і шквалами.

Аналіз погодних умов 2009 р. дає змогу зробити висновок, що цей рік загалом був сприятливим для господарства. З несприятливих

метеорологічних явищ спостерігались зливи, град, посуха, тумани, які не завдали значної шкоди господарству Черкаської області.

Несприятливі погодні умови зафіксовані в 2010 р. Цей рік характеризувався великою кількістю аномальних явищ, які повторюються 1 раз на 10-30 років, нестандартним перебігом погодних умов у різні сезони року, холодною і сніжною зимою, спекотним літом, локальними проявами таких стихійних гідрометеорологічних явищ, як смерч, град, зливи.

2011 р. відзначився складними погодними умовами на території Черкаської області. Характерними для цього періоду була велика кількість аномальних явищ погоди, зокрема таких як значні амплітуди температури повітря понад 10°C протягом доби, найнижча відносна вологість повітря за весь період спостережень в окремих частинах області, велика кількість днів зі стихійними та небезпечними метеорологічними явищами, дефіцит опадів з двома посухами та тривалий період дощів в літній сезон з рекордною кількістю опадів [3].

Упродовж 2012 р. на території Черкаської області спостерігалась велика кількість аномальних погодних явищ, зокрема нерівномірний розподіл опадів в часі та просторі, тривала весняно-літня посуха, стихійні гідрометеорологічні явища, які завдали значних збитків господарству області. Варто зазначити, що фіксувався нестандартний перебіг погодних умов у різні сезони року, зокрема «зміщення» сезонів: найтривалішим за весь період спостережень були осінній режим погоди – 4 місяці та літній – 5 місяців і найкоротшим весняний – 1 місяць та зимовий – 2 місяці [1].

Таким чином, на початку XXI століття на території Черкаської області збільшилась кількість несприятливих метеорологічних явищ. За більшості час найбільше їх зареєстровано за теплий період року серед яких грози, зливи, шквали, смерчі. За холодний період кількість несприятливих погодних явищ була меншою, проте сильні морози, снігопади, хуртовини, ожеледиця завдали значних збитків господарству області. Упродовж цих років можна зробити висновок, що перелічені несприятливі метеорологічні явища на території області не мають катастрофічного характеру – у більшості випадків вони нанесли лише часткову шкоду господарству та населенню, а їх дослідження має науковий інтерес оскільки їх частота є індикатором глобальних кліматичних змін.

Список використаних джерел

1. Агрометеорологічні огляди по території Черкаської області за 2000-2012 сільськогосподарські роки. Черкаси: Черкаський обласний центр з гідрометеорології, 2001-2012.
2. Стихійні метеорологічні явища на території України за останнє

- двадцятиріччя (1986-2005 рр.) / За ред. В.М. Бабіченко, В.М. Ліпінського, В.І. Осадчого. – К.: Ніка-Центр, 2006. – 312 с.
3. Трохименко Т.Г. Погодні умови на території Черкаської області в 2011 році в умовах глобальних змін клімату / Т.Г. Трохименко // Природничі науки і освіта: збірник наукових праць природничо-географічного факультету. – Умань: Видавничо-поліграфічний центр «Візаві». – 2012 р. – 135 с.

УДК 911.2

*Снытко В.А. *, Широкова В.А. *, Низовцев В.А. **, Честнов В. М. *, Фролова Н.Л. **, Озерова Н.А. *, Собисевич А.В. **
**Институт истории науки и техники им. С.И. Вавилова РАН*
***Московский государственный университет им. М.В. Ломоносова*

ЛАНДШАФТНО-ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ЭКСПЕДИЦИЙ ПО ИЗУЧЕНИЮ ИСТОРИЧЕСКИХ ВОДНЫХ ПУТЕЙ

На территории севера Восточно-Европейской равнины работает комплексная историко-научная экспедиция «Естественные и искусственные водные пути России XVII-XIX вв.», организованная Институтом истории науки и техники им. С.И. Вавилова РАН. Основу экспедиции составляют сотрудники этого института, которые проводят свои исследования в тесном сотрудничестве с ведущими специалистами из других научно-исследовательских организаций (географический факультет МГУ имени М.В. Ломоносова, Новгородский педагогический университет имени Ярослава Мудрого, Российский государственный педагогический университет имени А.И. Герцена, Институт криосферы Земли СО РАН, Смоленский гуманитарный университет).

Главной целью экспедиции является проведение историко-научных, ландшафтных и гидролого-гидрохимических исследований исторических водных систем, выявление изменений в природной среде до и после постройки гидротехнических сооружений систем, а также их ландшафтной обусловленности, изучение влияния старинных и новейших каналов и водных объектов на окружающую природную среду.

Задача экспедиции была не просто пройти водным путем, а изучить его комплексно – во взаимодействии истории и географии, исследовать его прошлое, настоящее и будущее. Тысячи километров пройдено по водным артериям России. Изучены десятки исторических и природных объектов, сделаны их ландшафтные и экологические описания.